

ȘCOALA NAȚIONALĂ DE STUDII POLITICE ȘI ADMINISTRATIVE

Școala Doctorală în domeniul Științe Politice - Relații Internaționale

Rezumat Teză de Doctorat

Europa de Est între NATO și Rusia

Provocări de Securitate la Marea Neagră

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Mihail E. IONESCU

Doctorand:

Ana MEREACRE

București
2021

I. CUVINTE CHEIE: NATO, Rusia, Marea Neagră, balanță de putere, apărare, securitate internațională, flancul estic, geopolitică, cooperare, conflict, proiecție de putere, România.

II. SINTEZĂ TEZĂ DE DOCTORAT

Teza de doctorat este structurată în patru capitole, care cuprind evenimentele petrecute în Europa de Est în perioada de după 1989. Tema centrală a cercetării o reprezintă balanța de putere dintre NATO și Rusia și modul în care cele două puteri și-au manifestat influența în spațiul Europei de Est, după destrămarea Uniunii Sovietice și sfârșitul Războiului Rece. O atenție aparte este acordată analizei regiunii Mării Negre și a problemelor de securitate existente aici.

Capitolul I: Balanța de putere în Noua Europă de Est de după Războiul Rece

Primul capitol debutează printr-o analiză a situației internaționale în momentul căderii Cortinei de Fier și a colapsului comunismului în Europa de Est, precum și a modului în care au evoluat relațiile NATO cu URSS și apoi cu Rusia în acea perioadă de schimbări majore pe plan internațional.

Alegerea lui Mihail Gorbaciov în fruntea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, în martie 1985, avea să marcheze începutul sfârșitului comunismului în Europa Centrală și de Est. Occidentul devenise atractiv pentru spațiul sovietic, iar modelul capitalist părea o soluție potrivită și pentru spațiul sovietic. O relație foarte bună Mihail Gorbaciov o avea cu Ronald Reagan. Datorită celor doi conducători, la sfârșitul anilor '90, relațiile dintre SUA și URSS au atins apogeul colaborării lor. Gorbaciov a fost încurajat să reformeze spațiul sovietic și să-l conducă spre un sistem democratic și o economie de piață, însă republicile au intrat într-un amplu proces de democratizare și de căpătare a independenței. Renumitele sale reforme incluse în cele două mari proiecte de țară „Glasnost” și „Perestroika”, deși aveau la baza lor idei și proiecte inovatoare, implementarea acestora în realitatea spațiului sovietic din acea vreme s-a dovedit un mare eșec. Totodată, instaurarea sistemului economic și politic de tip sovietic în rândul țărilor din Europa Centrală și de Est a dus la manifestări de protest în rândul acestora, din cauza nemulțumirilor tot mai crescute față de regimurile comuniste. Șirul de evenimente desfășurate în anul 1989 a dus la căderea dictaturilor comuniste, la căderea Zidului Berlinului, reunificarea Germaniei, destrămarea Uniunii Sovietice și sfârșitul Războiului Rece. A avut loc o reconfigurare a Europei odată cu renașterea democrației pe continent și căderea Cortinei de Fier. Sfârșitul unei ere și renașterea speranței într-un viitor liber trăit în democrație.

După evenimentele din 1989, Europa a avut parte de o reconfigurare a spațiului din Est, apărând noi democrații și noi state independente, care acum își căutau propria identitate și direcție de politică externă. Odată cu acel moment, a început o nouă luptă pentru putere și influență între Rusia și Occident.

La Moscova deja se făceau planuri pentru o nouă Uniune, în timp ce Vestul căuta soluții pentru susținerea statelor nou-formate în procesul lor de democratizare. Problema extinderii NATO în Europa de Est a preocupat Rusia cu mult înainte de a fi adusă în discuție aderarea statelor ex-sovietice la organisme euroatlantice, precum Ucraina, Georgia sau Moldova. Discuțiile cu privire la extinderea NATO spre Est au fost purtate în contextul negocierilor cu privire la reunificarea Germaniei, rămânând celebră expresia Secretarului de Stat american, James Baker, adresată lui Gorbaciov, care promitea în timpul întâlnirii din 9 februarie 1990 că NATO nu se va extinde „nici un inch către Est”. Declasificarea mai multor documente în 2017, de către Arhiva Națională de Securitate din cadrul Universității George Washington, a creat din nou un val de discuții pe subiectul legitimității extinderii NATO către Est. Acele documente arătau că mai mulți lideri politici occidentali s-au poziționat la începutul anilor 1990 împotriva extinderii NATO spre Est, iar deschiderea lui Gorbaciov pentru reunificarea Germaniei era fundamentată pe acele asigurări primite că NATO nu se va extinde și că interesele sovietice în regiune nu vor fi afectate. Ulterior, necesitatea extinderii NATO era justificată prin dorința asigurării securității statelor membre UE și în vecinătatea acestora. Totuși primele semne de interes pentru acest spațiu au fost date încă de la Summitul NATO de la Londra, din iulie 1990, când a fost făcută o invitație statelor din Est, cum ar fi Cehoslovacia, Polonia, Ungaria, Bulgaria sau România, să stabilească legături diplomatice cu NATO.

În perioada de tranziție de la destrămarea Uniunii Sovietice la apariția Federației Ruse au fost parcurse mai multe etape de politică externă, în care Rusia, în frunte cu Boris Elțin, urma să-și definească direcțiile și obiectivele pentru perioada următoare. În faza incipientă se încerca o delimitare de Uniunea Sovietică și identificarea propriilor interese naționale și de politică externă. Atunci a apărut ideea de a reda Rusiei statutul de mare putere, pierdut de URSS. Se dorea și constituirea unei noi Uniuni, astfel încât fostele republici sovietice să fie ținute aproape. În acea perioadă statul rus funcționa în paralel cu Uniunea Sovietică, aflată în ultimele sale luni de existență. Totuși, spre sfârșitul anului 1991 Rusia a absorbit URSS, preluându-i serviciul diplomatic și locul de membru permanent în Consiliul de Securitate al ONU. În calitate de succesor a preluat și întreg arsenalul strategic al URSS, precum și angajamentele tratatelor internaționale din care făcea parte. Perioada de dinainte de anii 2000 a fost caracterizată mai degrabă de o reorientare a politicii externe spre Orientul Mijlociu și Îndepărtat, în special spre Republica Populară Chineză. Totuși, odată cu venirea lui Vladimir Putin în fruntea Rusiei a avut loc o redefinire a direcțiilor și a obiectivelor Rusiei pe plan extern. Revendicarea statutului de mare putere și realinierea țării pe plan internațional erau priorități absolute ale noului lider de la Kremlin, pentru care am văzut mai târziu că e dispus să recurgă chiar și la acțiuni agresive în vecinătatea sa.

După destrămarea Uniunii Sovietice exista un pericol crescut de apariție a unor conflicte regionale, astfel că Comunitatea Statelor Independente (CSI) a fost gândită ca un mod de organizare și de colaborare a statelor ex-sovietice în perioada de tranzit spre democrație și independență. Rusia își dorea menținerea statelor nou-formate în sfera sa de influență, însă acestea își urmăreau deja propriile direcții de politică externă. Formarea CSI a fost stabilită printr-un acord semnat de liderii Rusiei, Belarusului și Ucrainei, în decembrie 1991, urmând ca Minsk să fie capitala Comunității. Statele baltice au ales un drum diferit față de restul republicilor și nu s-au alăturat CIS. Inițial făceau parte din CSI 11 din cele 15 republici ex-sovietice, iar doi ani mai târziu s-a alăturat și Georgia. Printre cele mai importante realizări ale CSI sunt păstrarea frontierelor deschise și circulația cetățenilor liberă în interiorul comunității, menținerea unui spațiu economic comun și coordonarea sistemului de transport și comunicații. Totuși, cel mai mare succes al CSI rămâne a fi faptul că statele membre nu au intrat în conflicte violente între ele, cu excepția conflictelor în care a fost implicată Rusia. Deși Elțin a încercat transformarea CSI într-o Alianță de Securitate Colectivă, care să balanseze puterea NATO, statele membre ale comunității au preferat să rămână mai degrabă la o cooperare comercială decât una de apărare colectivă.

Odată cu aceste schimbări majore care au avut loc în regiune, a fost redefinit și spațiul Europei de Est. În timpul Războiului Rece, Europa era împărțită în două părți, separate de Cortina de Fier. În Vest erau Alianții NATO, în Est țările membre ale Pactului de la Varșovia. Odată cu extinderea NATO și UE spre Est, țări precum cele baltice, Polonia, România sau Bulgaria au început să fie mai degrabă considerate ca făcând parte din Europa Centrală. După ce a luat naștere Parteneriatul Estic, țările vizate de acest proiect, Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Republica Moldova și Ucraina, au început a fi considerate ca fiind vecinii din Est, apărând și termenul Noua Europă de Est care face referire la cele șase republici ex-sovietice.

După căpătarea independenței, statele din Noua Europă de Est s-au confruntat cu dilema asigurării securității și integrității lor teritoriale. Acestea s-au clasificat în trei categorii: cele care au ales direcția euroatlantică, cele care au optat pentru neutralitate și cele care au rămas apropiate Rusiei. În spațiul ex-sovietic Rusia a provocat mai multe conflicte pe teritoriul vecinilor săi, unde mai apoi a staționat trupe militare. O modalitate prin care se asigura că le împiedică să se alăture structurilor euro-atlantice, rămânând încă pentru mulți ani la nivel de parteneri ai NATO și beneficiari ai Parteneriatului Estic, având ca opțiune alternativă să adere la Uniunea Economică Euroasiatică. Pentru a menține aceste țări în zona de influență a Rusiei, cu speranța de a reconstrui cândva o nouă Uniune, Putin a venit cu două mari proiecte de țară, ca alternativă la ceea ce înseamnă Uniunea Europeană: Uniunea Vamală și

Uniunea Economică Euroasiatică. După ce CSI nu a avut prea mare succes în a deveni o alianță militară, nici aceste uniuni nu au reușit să fie suficient de atrăgătoare pentru state precum Ucraina, Georgia, Moldova sau Azerbaidjan. Dintre țările din Vecinătatea Estică a UE i s-au alăturat doar Belarus și Armenia. Georgia este foarte implicată în implementarea reformelor necesare pentru aderarea la NATO și UE. Republica Moldova se confruntă cu o continuă instabilitate politică internă, oscilând între beneficiile Parteneriatului Estic și promisiunile Rusiei, în dependență de politicienii aflați la putere. Ucraina este cea mai afectată economic, strategic și militar, iar Azerbaidjan are o situație diferită față de celelalte, negociindu-și interese dintr-o poziție mult mai puternică, datorită resurselor sale energetice.

Alternativa cu care a venit Uniunea Europeană pentru statele din Noua Europă de Est a fost Parteneriatul Estic, prin intermediul căruia își dorește o aprofundare a relațiilor cu cele șase state, prin susținerea reformelor democratice și a progresului economic. Cel mai avansat nivel de cooperare UE l-a atins cu Moldova, Georgia și Ucraina, încheind Acorduri de asociere cu fiecare și Acorduri de liber schimb. De asemenea, cele trei state beneficiază și de regimul liberalizat de vize cu UE. Și NATO a venit cu unele soluții pentru acest spațiu. Pentru a menține securitatea și stabilitatea în zona euroatlantică, a inițiat dialogul și cooperarea cu țările non-membre din Europa, Caucaz și Asia Centrală, prin intermediul parteneriatelor. Din cadrul Parteneriatului pentru Pace (PfP), dintre cele 20 de țări existente în program, șase sunt beneficiarele Parteneriatului Estic, cu care NATO a încheiat parteneriate individuale de colaborare.

Capitolul II: Evoluția relațiilor NATO - Rusia între cooperare și conflict

Pentru Rusia relația cu NATO avea o importanță aparte, ținând cont de aspirațiile de a redeveni o mare putere globală. Această relație debutează odată cu inaugurarea Consiliului Cooperării Nord-Atlantice, în 1991, însă bazele relației bilaterale au fost puse abia la 27 mai 1997, prin semnarea Actului Fondator al relațiilor NATO-Rusia. Prin angajamentele luate, păreau că au depășit în totalitate tensiunile anterioare și erau gata să devină parteneri și să construiască o relație de cooperare solidă, stabilă și de durată, bazată pe încredere reciprocă și scopuri comune, pentru o pace durabilă în Europa și în lume și pentru evitarea unui nou conflict internațional de genul Războiului Rece. Acest Act era pentru Rusia o recunoaștere a importanței și rolului pe care le are în asigurarea și menținerea securității internaționale. Pentru o mai bună comunicare și cooperare pe diverse problematice, Rusia și NATO au creat un mecanism de consultare - Consiliul Permanent Comun NATO-Rusia. Ambele puteri se angajaseră să nu recurgă la violență și să apeleze la consultări politice și militare prin intermediul acestui Consiliu pentru rezolvarea neînțelegerilor. Tot atunci, cele două părți au stabilit că este necesar să se mențină un echilibru

de forțe între Occident și Orient, și să fie stabilite niște limite de înarmare, dar fără a afecta capacitatea de apărare a statelor.

Deși trecuse un deceniu de la încheierea Războiului Rece, decalajul de dezvoltare dintre Vest și Est era încă destul de mare. Riscul unei noi diviziuni a Europei era crescut, astfel că erau necesare soluții pentru problemele economice, politice și de securitate cu care se confruntau statele din jumătatea estică a continentului. Integrarea acestora în NATO și UE le putea ajuta să facă progrese importante. Summitul de la Washington, din aprilie 1999, a adus în cadrul Alianței trei noi state: Republica Cehă, Ungaria și Polonia, menționându-se totodată că cele trei state nu vor fi ultimele care aderă, progrese importante remarcându-se la România, Slovenia, Bulgaria sau statele baltice. Un moment important în asigurarea securității regionale și internaționale, dar și o primă extindere a NATO spre Est. La Washington s-a luat și decizia de implementarea a Planului de Acțiuni pentru Aderare, care oferea toate mecanismele necesare pentru sprijinul partenerilor în procesul acestora de aderare la NATO.

Ulterior, în 2002, a avut loc Summitul de la Roma, unde s-a hotărât înlocuirea Consiliul Permanent Comun cu un nou format de colaborare, numindu-l Consiliul NATO-Rusia. Acesta avea la bază principiile asumate în Actul Fondator și își propunea să creeze un mecanism funcțional de consultare și cooperare între cele două puteri pentru rezolvarea problemelor de securitate și să devină principala structură de gestionare a relației bilaterale. Acest Consiliu și-a dovedit eficiența până în momentul intervenției Rusiei din Georgia în 2008, când NATO a decis suspendarea activității Consiliului. Cei doi parteneri avuseseră consultări importante pe problematici precum Balcani, Afganistan, Irak sau Orientul Mijlociu. În 2009 a fost reluată cooperarea sub egida Consiliului NATO-Rusia, ca doar cinci ani mai târziu, în urma acțiunilor agresive ale Rusiei din Estul Ucrainei din 2014, NATO să suspende iar întreaga cooperare cu Rusia atât în cadrul Consiliului, cât și în cel al Parteneriatului pentru Pace.

Extinderea NATO spre Est nu s-a oprit la acea primă etapă din 1999, când a aderat la NATO Grupul Visegrád (Polonia, Ungaria și Republica Cehă). În 2004 a urmat o a doua etapă, fiind cea mai mare și poate chiar cea mai importantă extindere a NATO, care a provocat îngrijorări serioase Rusiei, când a aderat la NATO Grupului Vilnius (Bulgaria, Estonia, Letonia, Lituania, România, Slovacia, Slovenia). Aceste momente importante au schimbat radical parcursul relației NATO și Rusia. Moscova a acuzat în repetate rânduri puterile Occidentale că nu și-au respectat promisiunea de a nu se extinde spre Est. Cele două runde de extindere reconfigurau zonele de influență în Europa ale NATO și Rusia. S-a dovedit că într-adevăr aderarea lor la structurile euroatlantice le-a adus protecție militară și descurajarea amenințărilor Rusiei. Acestea nu s-au confruntat cu conflicte pe propriul teritoriu, deși s-au simțit amenințate, cum s-a întâmplat în cazul altor state ex-sovietice care nu au reușit să se alăture NATO,

exemplul Georgiei sau Ucrainei. În paralel cu aceste evenimente, Rusia își asumase că își va retrage trupele militare din Transnistria până la finalul anului 2003, lucru care nu s-a mai întâmplat, în pofida unor ușoare progrese în vederea soluționării conflictului. Aderarea statelor baltice la NATO și UE o învecinau direct pe Rusia cu cele două structuri euroatlantice. Putin pierdea o parte importantă a influenței pe care o avea în vecinătatea țării sale.

Alianța Nord Atlantică părea era dispusă să meargă chiar mai departe. La Summitul NATO de la București din 2008 Ucraina și Georgia păreau a fi la un pas de aderare, când Alianții afirmaseră că cele două țări vor deveni membre NATO datorită reformelor democratice întreprinse. Ecourile acelei declarații au creat valuri de îngrijorare la Moscova. Riscul aderării Ucrainei și Georgiei la NATO a făcut ca Rusia să treacă la agresiuni militare în vecinătatea sa vestică, intervenind în Georgia în 2008 și în Ucraina în 2014. După aceste evenimente, NATO a preferat să-și întărească prezența în rândul țărilor din Balcani, primind patru noi state în Alianță în ultimii ani: Albania și Croația în 2009, Muntenegru în 2017 și Macedonia de Nord în 2020.

La Moscova se căutau soluții pentru oprirea influenței NATO sau măcar diminuarea ei. După accederea lui Dmitry Medvedev în fruntea Rusiei, în 2008, acesta a venit cu propunerea unui nou tratat între organizațiile din zona euroatlantică și Rusia – Pactul de Securitate Paneuropeană. Noutatea era integrarea Rusiei ca actor relevant într-un format extins, în urma căruia noul spațiu euroatlantic să se întindă de la Vancouver la Vladivostok. În acest fel includea și fostele state sovietice într-un spațiu comun de apărare. Această propunere era oarecum bizară, având în vedere că venea cu câteva luni înainte de războiul ruso-georgian. Nu a fost luată prea în serios de liderii occidentali și nici nu s-a soldat cu vreun rezultat concret. Nu era clar dacă se încerca crearea unei noi instituții de securitate sau doar se căutau mijloace de a se opune extinderii NATO spre Est, diminuându-se totodată rolul și influența NATO în regiune, sub pretextul oferirii la schimb a unei securități comune și egale. După Războiul din Georgia, tot Occidentul era acuzat de către oficialii ruși că nu este capabil să asigure securitatea statelor din Est și că doar împreună cu Rusia va fi posibil acest lucru.

Rusia nu era dispusă să renunțe la influența pe care o avea în spațiul ex-sovietic în favoarea NATO. Integrarea euroatlantică a Georgiei contravenea intereselor Moscovei în regiune. Astfel că intervenția din Georgia a avut pe de o parte rolul de a o lipsi pe aceasta de control asupra regiunilor Abhaziei și Osetiei de Sud și pe de altă parte de a-i provoca daune serioase a capacităților militare și de a-i crea un conflict pe teritoriul său încât să-i submineze șansele de aderare la NATO sau chiar să le reducă spre zero. În același timp, NATO și Uniunea Europeană erau avertizate cu privire la pericolul extinderii lor spre Est și consecințele care apar dacă sunt încălcate interesele Moscovei în regiune.

Totodată, Occidentul primea un răspuns de la Rusia și pentru recunoașterea Declarației Unilaterale de Independență a Kosovo. Și desigur, erau avertizate în mod indirect și celelalte state ex-sovietice cu aspirații de integrare în UE și NATO, în special Ucraina și Azerbaidjan. Pe 26 august 2008, Federația Rusă a recunoscut independența regiunilor separatiste Abhazia și Osetia de Sud, doar Nagorno-Karabakh și Transnistria au susținut independența celor două regiuni. Acele teritorii au rămas cu un statut ambiguu pe plan internațional, dar controlate de Rusia.

De la intervenția din Georgia la anexarea Crimeei și conflictul din estul Ucrainei au trecut șase ani. Cu toate acestea, comunitatea internațională a fost luată prin surprindere de acțiunile Rusiei, căutând răspuns la întrebarea ce a stat la baza acestor acțiuni și dacă puteau fi cumva prevenite evenimentele din 2014. De obicei, acțiunile agresive sau conflictele provocate de un stat sunt strâns legate de viziunea liderului, de interesele pe care le urmărește, de acțiunile și tipologia de comportament manifestate anterior, precum și de situația politică și economică în care se află la acel moment statul respectiv. De cele mai multe ori, acțiunile întreprinse de Rusia în spațiul ex-sovietic au avut motivații și pretexte asemănătoare, cum ar fi: contextul istoric, lingvistic și cultural, minoritățile ruse, sau necesitatea menținerii securității în regiune. Planul Rusiei de a redeveni o mare putere globală a fost mereu în fruntea priorităților liderului de la Kremlin, iar extinderea NATO și UE spre centrul și estul Europei îi amenința direct poziția și influența regională. Majoritatea acțiunilor pe plan internațional Putin le-a întreprins în vecinătatea Rusiei, acestea putând fi legate de un șir de alte evenimente internaționale care i-ar fi creat contextul necesar pentru a le justifica necesitatea. Intervenția din Georgia a fost precedată de alte două evenimente extrem de importante: declararea independenței Kosovo și recunoașterea acesteia la nivel internațional, precum și Summitul NATO de la București, unde i se promitea Georgiei și Ucrainei o viitoare aderare. Intervenția din Georgia a fost o mișcare care l-a propulsat pe plan intern și i-a întărit poziția pe plan extern.

Chiar dacă intervenția din Ucraina din 2014 a fost mult diferită față de cea din Georgiei, și aici putem plasa evenimentul într-un context intern și internațional existent. De această dată Rusia a acționat mai puțin previzibil. În perioada respectivă se confrunța cu serioase probleme economice, iar Kremlinul era tot mai puțin capabil să genereze reforme politice și economice care să aducă oamenilor stabilitatea și prosperitatea de care aveau nevoie. În 2012 Rusia se confruntase cu manifestații publice de amploare împotriva sistemului de guvernare impus de liderul de la Kremlin. Popularitatea lui Putin scăzuse foarte mult în rândul cetățenilor, iar în situații de acest gen, dacă nu are capacitatea de a aduce reforme majore pe plan intern și o îmbunătățire a situației, întreprinde acțiuni pe plan extern pentru a găsi un nou narativ care să-i îmbunătățească imaginea în fața electoratului de lider puternic și invincibil. S-a dovedit că

intervenția din Ucraina și mai ales anexarea Crimeei au avut efectul dorit pentru popularitatea lui Putin. Un alt eveniment important petrecut pe plan extern, îl reprezintă semnarea Acordului de Asociere a Uniunii Europene cu Ucraina, în decembrie 2011. Rusia a perceput acest lucru ca fiind o nouă amenințare a zonei sale de influență și o încercare de apropiere tot mai mare a Ucrainei de Occident, prin impunerea regulilor europene și oferirea unui set de avantaje. Erau aduse prea aproape de poporul rus și puteau provoca o schimbare în lanț a sistemelor din statele ex-sovietice din Europa de Est.

Încercarea permanentă de demonizare a adversarilor poate veni și din nemulțumirea Rusiei că nu reușește să devină un partener pe măsură pentru UE și SUA, să se impună ca o mare putere la nivel internațional și să fie tratată ca atare. Din aceeași dorință de a contrabalansa puterea americană și de a deveni un concurent puternic pe plan internațional, a luat naștere parteneriatul Rusia-China, căruia Rusia dorește să-i dea și o conotație geostrategică, însă pentru China pare să aibă mai degrabă o importanță de tip economic.

Capitolul III: Europa de Est în noul context de securitate după Anexarea Crimeei

Riscul unei Ucraine integrate în UE și NATO îi aducea Rusiei nu doar pierderea influenței în regiune ci și a controlului de la Marea Neagră, odată cu interzicerea Flotei Ruse de la Sevastopol. Rusia nu-și permitea o asemenea înfrângere în fața NATO, astfel că a preferat să recurgă la agresivitate și la anexări teritoriale în regiune pentru a-și întări poziționarea. După ocuparea ilegală a Crimeei de către forțele militare ruse, autoritățile locale nerecunoscute legal au declarat independența regiunii față de Ucraina și au organizat un referendum local, la 16 martie 2016, pentru a alipi peninsula la Federația Rusă. Referendumul nu doar că a fost ilegal, iar modificările teritoriale neconstituționale, dar s-a și petrecut în prezența militarilor ruși, care controlau deja clădirile guvernamentale.

O mare problemă cu care se confrunta Ucraina în acea perioadă o reprezintă guvernarea iresponsabilă pe care o avea. Este, de altfel, o problemă comună a statelor ex-sovietice, care trec de 30 de ani printr-un lung și anevoios proces de democratizare. Guvernul de la Kiev de atunci nu a reușit să gestioneze eficient problemele din diferite regiuni ale țării, care aveau potențial de conflict. Una dintre aceste regiuni este Donbas, care a fost mai degrabă marginalizată de către autoritățile centrale. Totuși, separatismul nu părea o opțiune foarte răspândită în rândul regiunilor ucrainene, ci era mai degrabă o idee promovată de către Rusia și răspândită în regiunile din estul Ucrainei, pentru a încuraja formarea unor mișcări separatiste care să ducă la dezbinarea politică și chiar teritorială a țării. O federalizare a Ucrainei ar fi fost probabil cel mai bun rezultat pentru Rusia, care pe viitor și-ar fi putut justifica eventualele acțiuni cu scopul protejării minorităților ruse din estul țării. O altă componentă importantă o reprezintă faptul că în regiunea ucraineană Donețk - Luhansk - Harkov se află jumătate din rezervele de

șist ale țării, ceea ce-i conferă o importanță strategică majoră. De interes major este și coridorul energetic care tranzitează Ucraina spre Europa, care atâta timp cât este controlat de Ucraina rămâne a fi o pârghie asupra Rusiei. Cel mai probabil Rusia își va menține pe termen lung prezența în estul Ucrainei, iar la Marea Neagră își va întări tot mai mult poziția militară.

În perioada de după destrămarea Uniunii Sovietice, unul dintre mecanismele prin intermediul căruia Rusia încerca să-și mențină controlul asupra statelor foste sovietice s-a dovedit a fi crearea de „conflicte înghețate”. La aproape două decenii de la căpătarea independenței acestor state ex-sovietice, Rusia deține controlul a unor segmente importante de pe teritoriul a 3 dintre ele: „Ucraina (Donețk, Luhansk, Crimeea, Sevastopol), Georgia (Abhazia, Osetia de Sud) și Moldova (Transnistria). În mod indirect, controlează și relația dintre Armenia și Azerbaidjan, prin conflictul din Nagorno-Karabah. Prin crearea de conflicte militare pe teritoriul lor, șansele de a se alătura organismelor occidentale sunt reduse considerabil. Situația din acele regiuni este folosită ca armă de negociere cu occidentul și totodată ca instrument de influențare a direcției de politică externă și a securității statelor respective. Kremlinul încearcă mai degrabă o delimitare geografică a zonelor de interes strategic între interesul euroatlantic și cel euroasiatic.

Anexarea Crimeei a determinat NATO să-și regândească politica de securitate și să pună la punct un plan concret de acțiuni. Era nevoie de un pachet de măsuri complet și adaptat noului context de securitate internațional pentru a asigura securitatea membrilor și pentru a descuraja noi acțiuni agresive. În cadrul celor trei Summituri NATO care au avut loc în Țara Galilor (2014), la Varșovia (2016) și la Bruxelles (2018) au fost luate măsuri importante pentru o trecere a politicii NATO de la asigurarea securității Alianților la apărarea lor și la descurajarea strategică, măsuri care vizau în mod special flancul estic, de la Marea Baltică la Marea Neagră.

În Țara Galilor a fost adoptat un plan de acțiuni care avea drept scop creșterea nivelului de reacție a Alianței, pentru a putea răspunde prompt amenințărilor Rusiei. O măsură importantă a fost cea a creșterii semnificative a prezenței militare în Europa de Est pe cale aeriană, terestră și maritimă. În cadrul Forței de Răspuns a NATO s-a stabilit că va fi creată o Grupare Multinațională de Forțe cu un Nivel de Reacție Foarte Ridicat, în rezultatul căreia va fi scurtat cu mult timpul de dislocare într-o anumită regiune pentru a răspunde provocărilor apărute. Tot atunci s-a hotărât necesitatea organizării unor exerciții militare prin care să simuleze eventuale scenarii de război hibrid cărora Alianții să le dea un răspuns rapid. O noutate a fost și stabilirea pragului minim de 2% din PIB pe care trebuia să-l alocă fiecare membru NATO pentru apărare, iar 20% din totalul cheltuielilor de apărare urma să fie alocat pentru îmbunătățirea echipamentelor militare existente precum și achiziționarea unora noi. Cooperarea civilă și militară cu

Rusia rămânea suspendată, singura cale deschisă o reprezentau canalele de comunicare politică, prin care aceasta era invitată la dialog cu partea ucraineană pentru rezolvarea situației de conflict create. Aceste măsuri luate împreună cu un șir de sancțiuni economice și de restricții impuse Rusiei au marcat începutul unui lung proces de reconfigurare a strategiei de securitate la nivel internațional pentru NATO și pentru întreaga Europă de Est. Măsurile însușite prin declarația din Țara Galilor au fost revizuite și îmbunătățite doi ani mai târziu în cadrul Summitului NATO de la Varșovia.

Rusia continua să destabilizeze situația din estul Ucrainei și să întreprindă activitățile militare provocatoare în apropierea teritoriului Alianței. Astfel că la Summitul de la Varșovia membrii NATO au hotărât că pentru consolidarea posturii de descurajare pe flancul estic și de apărare colectivă a Alianței este nevoie de o prezență militară înaintată a NATO, adaptată regiunii. În nord-estul flancului estic, la Marea Baltică, să se asigure o prezență consolidată, iar la sud-estul flancului, în regiunea Mării Negre, o prezență adaptată. Prezența militară adaptată a NATO din regiunea Mării Negre constă în Brigada Multinațională Sud-Est la Craiova, Divizia Multinațională Sud-Est cu sediul Central la București și Comandamentul Corpului Multinațional de Sud-Est de la Sibiu. În Polonia s-a decis Crearea unui Corp Multinațional în zona de Nord-Est. De asemenea, au fost înființate opt unități multinaționale de integrare a forțelor NATO pe teritoriul membrilor din regiunea de Est a Alianței, având rolul de a sprijini formarea forțelor și de a primi întăriri când este cazul. S-a decis implementarea proiectelor de infrastructură care să ducă la o mai mare flexibilitate și viteză de mișcare a forțelor militare pe teritoriul național. Începând cu anul 2017 a fost crescută prezența forțelor multinaționale în regiunea baltică prin cele patru batalioane de luptă care operează complementar cu forțele naționale existente în Polonia, Letonia, Lituania și Estonia. La Summiturile ulterioare au fost luate și alte decizii importante, cum ar fi la Bruxelles în 2018 cu decizia de a prioritiza măsurile care să ducă până în 2024 la creșterea mobilității militare terestre, maritime și aeriene în Europa, sau a celor de la Londra din 2019 cu privire la lupta împotriva amenințărilor hibride, cibernetice și ale războiului informațional.

Capitolul IV: Configurația de putere la Marea Neagră în noul mediu de securitate din Europa de Est

După anexarea Crimeei, întreaga regiune de la Marea Baltică la Marea Neagră se afla sub amenințările agresiunii Rusiei. Crimeea reprezintă un punct strategic important pentru proiecția de putere la Marea Neagră și chiar la Marea Mediterană. Putin vedea în continuare viitorul Ucrainei în Uniunea Euroasiatică. În discursul său de după referendumul din Crimeea a făcut afirmații cu privire la unitatea poporului din Rusia, Ucraina și Belarus și inseparabilitatea acestora de Rusia, iar Crimeea a fost numită ca fiind eternă a Rusiei. SUA și NATO au pierdut controlul la Marea Neagră, iar raportul de forțe s-a

încălinat în favoarea Rusiei, inclusiv în Europa de Est. Tensiunea relațiilor dintre NATO și Rusia atinsese cote alarmante, unii comparând perioada cu cea din timpul Războiului Rece, în timp ce alții afirmau că momentul conflictului din Ucraina a adus relația dintre Est și Vest la cel mai înalt grad de pericol de după 1968, de la invazia sovietică din Cehoslovacia. Atât NATO, cât și Rusia au început un amplu proces de modernizare și înnoire a forțelor maritime, terestre și aeriene și de întărire a prezenței militare în Europa de Est, respectiv la Marea Baltică și Marea Neagră. La acestea adăugându-se repetate exerciții militare.

Rusia a ajuns să dețină o prezență militară crescută în Crimeea, la care se adaugă și Flota de la Marea Neagră, pe care a consolidat-o, revendicându-și astfel o poziție geostrategică puternică în regiune. Încă din 2014, Putin anunța că va consolida capacitatea flotei rusești până în 2020 cu 80 de nave noi, 206 nave de sprijin și un gigant program de reînarmare cu menirea de a schimba radical forțele armate rusești, inclusiv Flota de la Marea Neagră, pe care urma s-o suplimenteze cu 6 fregate noi și 6 submarine. Ceea ce s-a și întâmplat. Au urmat investiții majore din partea Rusiei, pentru militarizarea peninsulei și a regiunii de Nord-Est a Mării Negre. Forțele militare ruse, navale și aeriene, depășesc capacitățile celorlalte state de la Marea Neagră. În mod indirect, Rusia a anexat și zona maritimă ucraineană din Marea Azov, controlând punctul de trecere între Marea Neagră și Azov prin Strâmtoarea Kerchi. În Crimeea Rusia a stabilit o divizie de apărare aeriană, o divizie de aviație, o bază navală și trupe militare terestre. Flota Mării Negre este cea mai bine echipată tactic și operațional, din cele patru flote majore ale Rusiei. Odată cu anexarea Crimeei, Rusia a preluat și o parte importantă din potențialul militar și naval al Ucrainei, care a pierdut aproape întreaga flotă pe care o deținea la Marea Neagră. Prezența militară a Rusiei în Crimeea, în martie 2015, era estimată la aproximativ 26.000-28.000 de trupe rusești, alte surse dând cifre chiar mai mari, între 29.000 și 40.000. De asemenea, Rusia a crescut capacitatea nucleară amplasată în Kaliningrad și în Crimeea, acționând strategic concomitent în ambele regiuni și punând presiune dublă pe NATO.

Analiza capacităților militare ale Rusiei relevă un alt element interesant, anume felul în care aceasta le-a amplasat strategic în anumite zone geografice. Sunt împărțite în patru zone geografice, care acoperă spațiul din Europa de Est până în zona Asia-Pacific. La frontiera vestică a Rusiei, în zona de interes care se intersectează cu cea a NATO și UE, sunt amplasate două dintre bazele militare: Districtul Militar Vest, care vizează zona de nord a flancului estic al NATO, axându-și acțiunile în special în regiunea țărilor baltice și a Kaliningradului, având în componență și Flota Rusiei de la Marea Baltică, și Districtul Militar Sud, care acoperă regiunea Mării Negre, în special Crimeea și Ucraina, dar poate acționa mai extins de atât. Alte două baze militare importante ale Rusiei sunt Districtul Militar Central,

de unde au loc proiecțiile de putere în Orientul Mijlociu și Asia Centrală și Districtul Militar Est pentru proiecția puterii în Asia de Nord-Est. Începând cu ianuarie 2021, Flota de Nord a Rusiei a primit statut de District Militar, crescând numărul acestora la cinci. Acest district va avea rolul de apărare a frontierei Rusiei și a intereselor din zona Arctică. Cele cinci districte militare sunt conectate oarecum între ele, astfel încât, în caz de necesitate majoră, forțele militare ruse se pot rapid repositiona și deplasa spre locația oricăruia pentru concentrarea puterii Rusiei într-o anumită regiune.

Rusia a alocat resurse financiare importante pentru îmbunătățirea forțelor militare și pentru desfășurarea exercițiilor militare, mai ales în Estul Europei, dar și în Orientul Mijlociu, în vederea întăririi capacității sale de a putea face față unui eventual conflict militar în regiune. Anual Rusia desfășoară ample exerciții militare prin rotație în fiecare dintre cele patru teatre strategice, purtând numele specific regiunii în care se desfășoară: Zapad (în 2009, 2013 și 2017), Vostok (în 2010, 2014 și 2018), Tsentr (în 2011, 2015 și 2019) și Kavkaz (în 2012 și 2016). Exercițiile Zapad 2017 au atras o atenție deosebită din partea comunității internaționale din cauza amplitudinii pe care o avuseseră și a desfășurării acestora la granița NATO. Rusia își justifică acțiunile sale ca fiind un răspuns pentru prezența tot mai crescută a NATO în Europa de Est, chiar la frontierele sale vestice.

Un avantaj important al Rusiei și un motiv de îngrijorare pentru NATO îl constituie sistemele de contra-intervenție A2/AD amplasate de-a lungul flancului estic al NATO. Rusia deține acest tip de sisteme de apărare cu rază lungă de acțiune pe cale terestră, aeriană și maritimă în mai multe regiuni, printre care în Kaliningrad, Crimeea, Belarus, zona Arctică și Siria, creând un cordon de securitate pentru Rusia de la Arctica la Latakia. Capacitățile A2/AD reprezintă un pilon important în strategia de apărare a Rusiei iar efectul de descurajare al sistemelor, dar și de șantaj al adversarilor, este dat de armele nucleare deținute în acele puncte, pentru că sistemele convenționale ale Rusiei sunt mai slabe decât cele ale NATO. Cele mai utilizate capacități în construirea sistemelor umbrelă A2/AD sunt rachetele sol-aer, rachetele balistice și de croazieră și rachetele anti-navă. La acestea pot fi adăugate pentru o performanță militară crescută și aeronave militare avansate, nave de suprafață și submarine, creând în acest fel o superioritate militară și de control asupra spațiului aerian și maritim. Pe lângă capacitățile militare de tip „hard power”, în cadrul acestor rețele de contra-intervenție A2/AD mai sunt incluse și sisteme performante de comunicații și supraveghere, precum și capacități necesare unui război cibernetic. Datorită acestora, Rusia poate acționa eficient atât împotriva unui atac de tip convențional, cât și împotriva unui pericol mai complex, cum sunt sistemele nucleare.

Pe lângă capacitățile militare deținute de Rusia în Europa de Est, aceasta are și un șir de vulnerabilități, care pot fi exploatate de către adversari. Printre problemele cu care se confruntă se

regăsesc cele de ordin economic, social, etnic sau regional, care îi dau bătăi de cap în interior. O temere a Rusiei este față de conflictele din vecinătatea sa, care ar putea duce la escaladarea unor rebeliuni separatiste în interior. De asemenea, în regiunea baltică, NATO poate transforma Kaliningradul într-o vulnerabilitate a Rusiei, având în vedere că e înconjurat de teritoriul Alianței. Exploatarea acestui punct poate crea un avantaj pentru NATO în fața Rusiei, transformându-l într-o țintă în caz de conflict, care ar deveni vulnerabilă odată cu tăierea căilor de acces pentru aprovizionare. Teama de a pierde controlul asupra Kaliningradului poate descuraja Rusia să folosească sistemele sale A2/AD în cazul unei crize. Și Belarus poate fi privit ca o vulnerabilitate pentru Rusia. Acțiunile lui Lukașenko sunt destul de impredictibile. O altă provocare ar fi aceea a aderării a noi membri la NATO, precum Ucraina și Georgia, în pofida problemelor existente pe teritoriile lor. Rusia s-ar confrunta cu o subminare a superiorității sale și a dominației în regiune, însă riscurile sunt prea mari, iar modul de reacție al Kremlinului într-un asemenea caz este imprevizibil.

Având în vedere militarizarea Crimeei, experții în securitate susțin că cel mai probabil Rusia va continua să folosească forța împotriva țărilor din regiune și să aibă pretenții teritoriale maritime în Zona Economică Exclusivă (ZEE), fapt care amenință interesele legitime ale României la Marea Neagră. Accesul și prezența militară extinsă pe care o are Rusia după anexarea Crimeei îi oferă acesteia posibilitatea proiecției de putere atât către continentul european, în special în Balcani și Europa Centrală, cât și către Caucazul de Sud și nordul Orientului Mijlociu. Conform unor analize, Moscova și-ar dori de fapt să creeze un coridor operațional pentru forțele sale militare, care să facă legătura între mările Caspică, Azov, Neagră și Adriatică, prin intermediul teritoriilor anexate, a regiunilor proxy, dar și a aliaților săi, crescând astfel mobilitatea forțelor militare între zonele de interes. Importanța regiunii Mării Negre este în creștere și din punct de vedere geo-economic, datorită rutelor comerciale cărora România, Ucraina, Georgia și Azerbaidjan planifică să le permită tranzitarea prin spațiul lor maritim și prin intermediul cărora va avea loc schimbul de mărfuri între China, Asia Centrală și Europa.

Unul dintre motivele care au limitat cel mai mult capacitatea NATO de a se apăra de agresiunea rusească la Marea Neagră, dar și de a-și întări prezența militară în regiune, o constituie Convenția de la Montreux din 1936. Prevederile acesteia interzic prezența navală permanentă în regiune țărilor care nu au litoral la Marea Neagră. Printre recomandările date de experții în apărare se regăsesc și cele ca SUA să trimită mai multe trupe și nave de război în Europa și chiar să creeze propriul sistem A2/AD al NATO pentru a proteja vestul Mării Negre, la care să se adauge o mai mare prezență navală și aeriană a NATO în regiune. Drept locații strategice pentru consolidarea prezenței militare a NATO pot fi folosite Delta Dunării și chiar orașul Odesa din Ucraina. România ocupă un rol central în procesul de apărare al Alianței

la Marea Neagră, dar chiar și așa are nevoie de o consolidare militară considerabilă. Pe lângă dezvoltarea structurilor NATO existente, România are nevoie să-și îmbunătățească infrastructura rutieră și feroviară, esențială pentru mobilitatea militară.

Puterea NATO de combatere a unei agresiuni, reală sau potențială, este compusă din capabilitățile militare terestre, navale și aeriene ale tuturor membrilor săi, dar și a partenerilor din Europa, Orientul Mijlociu sau Pacific. NATO deține un avantaj militar semnificativ față de Rusia, iar în cazul unei confruntări cu aceasta, susțin unii experți, ar putea să abordeze tactica „escaladării orizontale”, ceea ce înseamnă o intervenție simultană în mai multe puncte de interes sau baze militare rusești, cum ar fi în Arctic, în Caucaz, Siria sau în zona baltică lângă coridorul Suwalki. Atacuri militare îmbinate cu cele cibernetice ar slăbi mult reacția Rusiei. Pe lângă superioritatea militară deținută de NATO în general, dar și în mod particular în Marea Mediterană, în Marea Baltică sau Oceanul Atlantic, Alianța deține controlul și asupra unor puncte importante din Europa, cum ar fi Marea Egee, Gibraltar sau strâmtorile turcești și daneze. România găzduiește un sistem de apărare antirachetă american, scutul de la Deveselu. Pe lângă asta, Marina SUA și-a crescut prezența în Marea Neagră, participând la mai multe exerciții militare comune cu România. De asemenea, NATO a aprobat un pachet de sprijin pentru partenerii săi de la Marea Neagră, Ucraina și Georgia. Prezența militară americană în România include atât aeronave de luptă, cât și forțe terestre dislocate la Baza Aeriană Mihail Kogălniceanu (aproximativ 1000 de soldați și tancuri) și o prezență navală la Marea Neagră. Printre măsurile luate deja se regăsește și dezvoltarea brigăzii multinaționale de la Craiova, care reprezintă componenta terestră de prezență înaintată a NATO în regiune. Pentru asigurarea securității aeriene, România și Bulgaria primesc ajutor de la Canada și Italia. De asemenea, în cadrul Comandamentului Maritim al NATO a fost creat un Centru pentru Marea Neagră care se ocupă în mod special de securitatea și problemele specifice din regiune.

Flancul estic al NATO reprezintă cea mai expusă și vulnerabilă latură a Alianței la amenințările venite dinspre Rusia. De-a lungul flancului sunt trei puncte centrale de importanță strategică unde NATO trebuie să-și evalueze corect vulnerabilitățile și să vină cu politici solide și un plan coerent de apărare și descurajare a agresivității externe: la nord (regiunea Mării Baltice), în centru (Coridorul Suwałki și Polonia) și la sud (regiunea Mării Negre). Sistemele A2/AD atât în Kaliningrad, cât și în Crimeea ale Rusiei par a da cele mai mari bătăi de cap NATO. De asemenea, militarizarea teritoriilor ocupate din Ucraina și Georgia, respectiv Crimeea, Abhazia și Osetia de Sud de către Moscova creează vulnerabilități în a menține acele țări pe parcursul integrării euroatlantice. În ultimii ani, NATO și-a văzut amenințat chiar și spațiul aerian de către avioanele militare rusești, iar Rusia a mers și mai departe, făcând exerciții militare cu rachete nucleare care simulau un atac în direcția Alianței. Printre vulnerabilitățile majore ale

Alianței se enumeră și dependența energetică față de Rusia, care este încă una destul de crescută. Conductele de gaze ale Rusiei pot fi folosite drept arme politice împotriva Alianței. Moscova se poate folosi de pretextul protejării infrastructurii sale energetice pentru a crește controlul în regiune. O dependență energetică crescută față de Rusia limitează libertatea Europei de a sancționa derapajele de frica unei riposte prin reducerea sau chiar întreruperea aprovizionării cu gazul rusesc.

După decizia NATO de la Varșovia de stabilire a unei prezențe militare adaptate în Zona Mării Negre, care să cuprindă măsuri de creștere a caracterului defensiv al Alianței pe plan terestru, maritim și aerian, rolul României în regiune a crescut. Aceasta găzduiește pe teritoriul său o Brigadă Multinațională sub comanda Comandamentului Multinațional de Divizie Sud-Est. Tot în România a fost stabilit și un comandament de apărare cibernetică. De asemenea, a fost crescută prezența navală a NATO și sporite exercițiile militare navale și aeriene. Totuși, din cauza Convenției de la Montreaux, NATO se află în imposibilitatea de a mobiliza forțele navale ale aliaților în zona Mării Negre, accesul navelor militare care aparțin statelor riverane fiind limitat. Astfel, singurele țări membre NATO care pot asigura securitatea în regiune rămân Turcia, România și Bulgaria. În 2016, autoritățile române au venit cu ideea înființării unei forțe navale NATO care să staționeze permanent la Marea Neagră, sub denumirea de Flotila Aliată în Marea Neagră, proiect care însă nu s-a concretizat. România a început în ultimii ani să-și îmbunătățească capabilitățile sale navale, în urma alocării celor 2% din PIB pe apărare, dintre care mai bine de 30% sunt destinați modernizării echipamentelor și capabilităților militare deținute și achiziționării unora noi. Importanța în creștere a României în regiune este reprezentată și de întărirea relațiilor cu NATO prin participarea României cu nave la exercițiile multinaționale „Sea Breeze” sau „Defender-Europe 21”.

Zăcămintele de la Marea Neagră au la rândul lor un rol important pentru statele riverane. În Zona Economică Exclusivă (ZEE) a României sunt depozitate cantități considerabile de resurse energetice, însă după anexarea Crimeei aceasta este destul de vulnerabilă în fața amenințărilor Rusiei, care ar putea încerca să împiedice exploatarea acestor zăcămintele. Bulgaria are cele mai slab dezvoltate capabilități navale de la Marea Neagră, spre deosebire de Turcia care e la polul opus, rămânând principalul Aliat al NATO în regiune și deținând a doua cea mai mare posesie militară dintre membrii Alianței. De asemenea, deține cea mai mare și modernizată marină dintre statele de la Marea Neagră. Fluviul Dunărea este al doilea cel mai mare ca lungime din Europa, traversând teritoriul a 10 țări, și o importantă cale de acces la Marea Neagră. NATO ar putea exploata mai mult potențialul militar al fluviului, în special al regiunii din Delta Dunării, creând zone de apărare sau chiar de proiecție de putere.

Fiind membră NATO, România a acționat în vederea consolidării măsurilor de apărare națională

și colectivă, astfel încât să contribuie la măsurile luate de NATO drept răspuns la creșterea masivă a prezenței militare rusești în Crimeea. Scopul urmărit este de a asigura securitatea statelor aliates din zonă și de a oferi asistență partenerilor din regiune pentru a-și reforma domeniul apărării. În agenda sa de securitate alocă o importanță majoră Mării Negre. Dacă în Strategia Națională de Apărare a Țării din 2015 se regăsesc formulări destul de generaliste și ambigue, probabil și din cauza evenimentelor recent petrecute la Marea Neagră, atunci în Strategia Națională de Apărare a Țării pentru perioada 2020-2024 vine cu precizări mult mai clare în privința direcțiilor de acțiune pentru întărirea posturii de descurajare și de apărare militară a țării. România are ambiția de a deveni un pol al stabilității și securității în regiune, astfel că își asumă rolul de actor regional care va crea punctele de legătură între NATO, UE și statele vecine din Est și va contribui la susținerea proceselor de democratizare, transformare instituțională și de integrare în circuitele economice europene a statelor din Vecinătatea Estică. O importanță deosebită este acordată sprijinirii parcursului european al Republicii Moldova, pentru care România și-a asumat rolul „mentor” în vederea consolidării instituțiilor democratice din statul vecin, evidențiind totuși riscurile de securitate existente, prin încercările care au loc de a influența Moldova să aleagă direcția euroasiatică în detrimentul drumului european pe care se află. De asemenea, Rusia este prezentată drept o amenințare la adresa securității României, ceea ce o determină să-și întărească capacitățile militate de descurajare și de apărare, dar și a celor de contracarare a amenințărilor de tip hibrid.

Consolidarea formatelor de dialog și cooperare bilaterale și multilaterale existente de-a lungul flancului estic al NATO, precum Formatul București (B9), Inițiativa celor Trei Mări sau trilaterală Turcia-România-Polonia din domeniul securității și apărării, este susținută de România în calitate de aspirant al statutului de pol regional de stabilitate. Inițiativa celor Trei Mări, lansată în 2015, are în componența sa 12 state membre UE, situate la Marea Adriatică, la Marea Baltică și la Marea Neagră. Scopul acestei platforme este dezvoltarea progresivă a regiunii întinse între cele trei mări și o creștere a mobilității și conectivității între statele membre, în special în domeniile precum energia, infrastructura și interconectivitatea digitală, contribuind astfel la construirea unei zone stabile și prospere. Unii analiști susțin că scopul acestui concept geopolitic este de a descuraja o mișcare a Rusiei către vestul Europei, formând o linie de demarcație. Formatul București 9 (B9) aduce împreună șefii de stat de pe flancul estic al Alianței, fiind lansat la inițiativa României și Poloniei, cu scopul de a aprofunda dialogul și cooperarea între statele participante în vederea unor acțiuni comune în cadrul NATO sau a participării la procesele aflate în desfășurare la nivel de Alianță și vizează securitatea în Europa Centrală și de Est. Trilaterală România – Turcia – Polonia are loc prin reuniuni anuale între miniștrii de externe ale celor trei state la care se discută cele mai importante subiecte de securitate ale momentului, ce vizează atât țările pe care le

reprezintă cei trei oficiali, cât și regiunea Mării Negre, flancul estic al NATO, relația cu statele din Balcanii de Vest, precum și provocările din Vecinătatea Estică.

Rusia folosește diverse instrumente de tip ”soft-power” pentru erodarea instituțiilor democratice din statele din estul Europei și pentru slăbirea economiilor lor. Campaniile de dezinformare propagate, ce au la bază diverse subiecte inflamatorii precum identitatea, istoria, cultura, limba, creează conflicte în interiorul statelor și subminează încrederea cetățenilor în instituții precum NATO și UE. Răspândirea știrilor false, a teoriilor conspiraționale, precum și sprijinul direct oferit de Rusia partidelor politice și organizațiilor cu agende politice anti-UE și anti-NATO duc la creșterea euroscepticismului, la polarizarea societăților și la divizarea acestora. Conflictele înghețate de la Marea Neagră reprezintă o sursă permanentă de amenințări la adresa securității regionale și a stabilității interne a statelor care le găzduiesc.

Evoluția situației de la Marea Neagră pe termen mediu și lung este destul de imprevizibilă. Chiar dacă pot fi presupuse unele scenarii, deznodământul acestora poate fi doar speculat, cum a fost și situația războiului din Nagorno-Karabakh din toamna anului 2020, când comunitatea internațională a fost surprinsă de pasivitatea Rusiei în acel conflict sau poate că Rusia însăși a fost surprinsă de începerea acelui război. Cu toate acestea, experții în domeniul securității și apărării aduc în atenția membrilor NATO un șir de scenarii de conflict, pentru a fi pregătiți cu o reacție rapidă și corespunzătoare.

Prin anexarea Crimeei, Rusia își cere drepturile de a accesa o nouă zonă bogată în resurse energetice descoperită recent, la care mai au acces România și Ucraina. Faptul că România începe să-și exploateze resursele cu ajutorul partenerilor occidentali, poate duce la crearea unui nou potențial conflict în regiunea Mării Negre. Securitatea energetică în regiunea Mării Negre reprezintă, prin urmare, o adevărată provocare pentru NATO, regiunea fiind și un important coridor de tranzit pentru resursele energetice. Lipsa de stabilitate din regiune și imprevizibilitatea evoluției mediului de securitate face dificilă, dacă nu chiar împiedică, exploatarea resurselor energetice de la Marea Neagră. Resurse care ar putea fi folosite pentru scăderea dependenței Europei de gazele rusești, slăbiciune pe care Rusia o folosește ca mecanism de control și armă politică. Deși România este aproape independentă energetic, nu reușește să se impună ca un furnizor de energie și să devină un hub energetic pentru țările din regiune, în special pentru Moldova și Ucraina.

Un alt potențial conflict asupra căruia avertizează experții este cel care poate fi provocat de Rusia în Odesa, prin blocarea principalelor porturi maritime ale Ucrainei la Marea Neagră, inclusiv a celui din Odesa. Țările Baltice reprezintă în continuare o zonă extrem de expusă pericolului rusesc. Sub pretextul protejării etnicilor ruși sau a vorbitorilor de rusă aflați într-un număr mare în Estonia și Letonia, Moscova poate întreprinde acțiuni provocatoare în regiune, testând astfel și reacția Alianței în fața unui pericol

extern pentru membrii săi. Deși statele baltice au politici de incluziune a minorităților etnice, dezinformarea sau agenții ruși pot crea probleme serioase în regiunile cu o populație numerică de vorbitori de limbă rusă, propagând ideea de separatism în rândul acestora. Destabilizarea politică a Belarusului ar putea duce la o nouă creștere a tensiunilor în vecinătatea NATO. Aleksandr Lukașenko este cel mai longeviv șef de stat din Europa, fiind președintele Belarusului încă din 1994. Un posibil scenariu de conflict poate fi dacă Rusia și-ar dori înlocuirea actualului președinte cu unul mai apropiat Moscovei și intereselor de la Kremlin sau dacă Putin ar forța o unire între Rusia și Belarus cu scopul obținerii unui nou mandat de președinte al unui nou stat. Totuși, în contextul ultimelor evoluții ale situației dintre Rusia și Belarus, par a mai fi foarte puțin probabile cele două scenarii. Putin îi acordă în continuare sprijin lui Lukașenko, iar pentru realegerea sa ca președinte pentru încă un mandat preferă mai degrabă să modifice Constituția Rusiei și să-și asigure chiar și imunitate pe viață.

O nouă agresiune rusă în Ucraina este un alt scenariu luat în calcul, de această dată în interiorul orașului Odesa. Importanța acestui oraș vine atât din faptul că e plasat la Marea Neagră, fiind oraș maritim și turistic, cât și din faptul că e unul din cele mai mari orașe ale Ucrainei, al treilea după mărime. De asemenea, se află în apropierea Transnistriei, zonă de conflict înghețată în Republica Moldova, controlată de Rusia. În 2014, în timpul anexării Crimeei, riscul izbucnirii unui conflict în Odesa era destul de ridicat. Deși au fost unele ciocniri violente, care s-au lăsat cu victime, Ucraina a reușit să mențină controlul în acea regiune, Rusia neavând suficient sprijin local pentru a se impune. Totuși nu este exclus ca Rusia să încerce iar provocarea unor manifestații interne sub pretextul respectării drepturilor minorităților ca ulterior să poată interveni. Vulnerabilitatea Odesei este extrem de crescută în fața amenințărilor Rusiei, iar controlul acelui teritoriu i-ar extinde și mai mult influența de la Marea Neagră, iar Ucraina ar fi lipsită de putere în regiune aproape în totalitate. Pare a fi o linie roșie pe care Rusia nu ar atinge-o de frica unei reacții, în acest caz, din partea NATO.

Moldova reprezintă o altă zonă de mare interes pentru Rusia și o potențială sursă generatoare de conflict în regiune, având în vedere prezența militară și controlul asupra zonei separatiste transnistrene de către conducerea de la Kremlin. Un conflict provocat în această zonă ar afecta direct Ucraina și România. Moscova poate exploata la maxim fricile populației prin campanii și acțiuni de dezinformare desfășurate în cele trei țări, astfel încât să ducă la un conflict între Ucraina și România și să-și creeze un mediu favorabil pentru a interveni în Moldova să apere zonele separatiste din Transnistria sau Găgăuzia. Sub aceleași pretexte, în cazul unui conflict, Rusia poate merge chiar mai departe și să încerce să lege Transnistria cu Marea Neagră printr-o fâșie îngustă luată de la Ucraina. Chiar dacă pare sofisticat și greu de crezut că va fi aplicat un astfel de scenariu, având în vedere campaniile de dezinformare pe care le

duce Rusia în ultimul timp pe ambele maluri ale Prutului și modul în care încearcă să profite de situațiile existente în fiecare țară, nu este exclus să meargă chiar mai departe cu tehnicile sale hibride pentru a obține cel puțin avantaje din atacurile informaționale pe care le întreprinde.

O altă regiune în care Moscova poate provoca conflicte, cu scopul destabilizării relațiilor dintre cele trei state este în sudul Caucazului. Generarea unui nou conflict în Georgia poate duce la bifurcarea statului printr-un coridor militar, care să lege Osetia de Sud, teritoriu în care Rusia deține deja controlul, de Armenia, care e aliat fidel al Rusiei. Folosindu-se de influența asupra aceluiși aliat Rusia poate reaprinde disensiunile cu privire la regiunea Nagorno-Karabakh dintre Armenia și Azerbaidjan. Un motiv suficient pentru Moscova ca să justifice eventuale intervenții militare pentru „păstrarea păcii” între cele două state. Acest scenariu nu a fost departe de realitate, având în vedere că în toamna anului 2020 a izbucnit violent conflictul din acea regiune, însă deznodământul a fost cu totul altul. După șase săptămâni de război, a fost semnat un acord de încetare a focului, în urma căruia Armenia a fost nevoită să cedeze controlul a trei districte importante din regiune, după ce Azerbaidjanul recucerise alte patru în timpul conflictului. Surprinzătoare a fost poziția Rusiei, care a ales să nu intervină în primele săptămâni, ci abia spre final în calitate de mediator, Armenia simțindu-se lăsată fără sprijin, în timp ce Turcia a acționat de partea Azerbaidjanului.

Oricare dintre scenariile de mai sus reprezintă niște riscuri probabile la adresa securității în zona Mării Negre și cu o evoluție incertă, în același timp. Însă, dacă e să luăm în considerare regiunea extinsă a Mării Negre atunci gama provocărilor care pot apărea pe termen mediu este mult mai complexă. Sunt luate în calcul tensiunile din Balcanii de Vest, la Sud divergența dintre Turcia și unii membri NATO plus dezvoltarea capabilităților militare ofensive de către Rusia pentru a-și proiecta puterea în Marea Mediterană. Siria și Irak se confruntă cu tragedii umanitare, în timp ce China încearcă să-și extindă influența în Marea Neagră și Europa, prin intermediul Noului Drum al Mătăsii. Un șir de situații imprevizibile cu multe necunoscute, a căror evoluție o vom observa în timp, însă pentru care NATO ar trebui să aibă un răspuns, în cazul în care membrii săi ar deveni direct afectați.

Cu toate astea, analize recente ale unor experți ruși prezintă un alt punct de vedere în abordarea problematicei țărilor din Europa de Est. Conform acestora, Rusia trece printr-o perioadă de formare „post-post-imperială”, în ultimul deceniu diminuându-se considerabil ideea de imperiu din conștiința colectivă, dar și influența pe care o are asupra statelor ex-sovietice. O perioadă de reconfigurare în care Rusia capătă un nou model de comportament, preocupându-se mai degrabă de propriile interese și nevoi, decât de o misiune ideologică sau de preocupările geopolitice pe care le avea până acum. Aceasta își schimbă poziția și modul de a opera atât în Europa, cât și Asia. De asemenea, nu mai susține diverși lideri locali din

vecinătatea sa, dovadă fiind și schimbarea puterii în Kârgâzstan sau Armenia fără ca Rusia să intervină în vreun fel. În aceeași linie de acțiune, Kremlinul nu ar mai fi interesat să provoace noi conflicte și nici să le redeschidă pe cele existente. Rolul acestora ar fi fost în calitate de măsuri luate în dependență de contextul internațional existent la acel moment. Conflictele nerezolvate din Donbas, Abhazia și Osetia au fost pentru a opri Ucraina și Georgia să adere la NATO și să țină Occidentul mai departe de granițele sale. Cât despre sprijinul necondiționat oferit lui Lukașenko, ar fi fost cu scopul de a exclude o potențială intervenție a Poloniei și Lituaniei în Belarus, iar Transnistria și militarii ruși staționați acolo ar avea rolul de a împiedica o eventuală unire a Moldovei cu România. Rusia și-a asigurat securitatea granițelor sale și în restul regiunilor, nu doar la Vest. În Asia Centrală aceasta ar fi împărțit responsabilitățile economice și de securitate cu China, iar în Caucaz și Orientul Mijlociu concurează în mod direct pentru proiectarea intereselor cu Turcia.

Relațiile dintre NATO și Rusia au atins în ultimii ani cote maxime ale tensiunilor dintre cele două puteri. Fiecare parte a recurs la întărirea capabilităților militare și la extinderea capacității de proiecție a puterii, argumentând necesitatea acestora pentru a-și descuraja adversarii. Chiar dacă din punct de vedere al capabilităților tradiționale NATO deține superioritatea în fața Rusiei, cea din urmă deține capabilități nucleare în Europa de Est, inclusiv la Marea Neagră, ceea ce îi creează un avantaj în cazul unei confruntări directe. Atât NATO, cât și Rusia, probabil vor continua și în anii următori desfășurarea exercițiilor militare de amploare în vecinătatea celeilalte, iar NATO va găsi metode prin care să-și întărească poziția la Marea Neagră, pentru a contrabalansa superioritatea militară a Rusiei în regiune. Evoluțiile din următorii ani vor depinde și de modul în care cei doi lideri, Joe Biden și Vladimir Putin, vor reuși să gestioneze neînțelegerile care apar și chiar să reia colaborarea în vederea menținerii securității în anumite regiuni de pe glob.

III. BIBLIOGRAFIE

- ABC News, „Putin challenges Biden to debate after president calls him a 'killer' ”, accesat la 27 martie 2021, <https://abcnews.go.com/International/putin-challenges-biden-debate-president-calls-killer/story?id=76539031>.
- Adevărul, „George Friedman: Inițiativa celor Trei Mări, baraj contra expansiunii ruse”, accesat la 24 ianuarie 2019, https://adevarul.ro/international/europa/george-friedman-initiativa-celor-trei-mari-baraj-expansiunii-ruse-1_596209d45ab6550cb8efb388/index.html.
- Agerpres, „Azerbaidjanul a preluat controlul asupra districtului Lachin, vecin cu Nagorno-Karabakh”, Agerpres, accesat la 20 februarie 2021, <https://www.agerpres.ro/politica-externa/2020/12/01/azerbaidjanul-a-preluat-controlul-asupra-districtului-lachin-vecin-cu-nagorno-karabakh--619015>.
- Bibliotekar, „Михаил Горбачёв” (Mihail Gorbaciov), accesat la 15 ianuarie 2018, <http://www.bibliotekar.ru/mihail-gorbachev/16.htm>.
- Binnendijk, Hans, „Friends, Foes, and Future Directions. U.S. Partnerships in a Turbulent World”, RAND, (2016), accesat la 15 mai 2018, http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1210/RAND_RR1210.pdf.
- Brager, Bruce L., *The Iron Curtain, The Cold War in Europe*, USA: Chelsea House Publishers, 2004.
- Britannica, „Collapse of the Soviet Union”, accesat la 7 februarie 2018, <https://www.britannica.com/event/the-collapse-of-the-Soviet-Union>.
- Bugajski, Janusz, Peter B. Doran, „Black Sea Rising. Russia's Strategy in Southeast Europe”, CEPA, (2016), accesat la 16 mai 2018, http://cepa.org/files/?id_plik=2096.
- Calea Europeană, „Noua Strategie de Apărare a României definește “pre-eminența SUA” în fața Chinei drept element cheie pentru interesul național. Comportamentul agresiv al Rusiei, principala amenințare la adresa României”, accesat la 15 iunie 2020, <https://www.caleaeuropeana.ro/noua-strategie-de-aparare-a-romaniei-defineste-pre-eminenta-sua-in-fata-chinei-drept-element-cheie-pentru-interesul-national-comportamentul-agresiv-al-rusiei-principala-amenintare-la-adresa-roma/>.
- Calea Europeană, „Raport SIPRI: Bugetul militar al țărilor NATO la 900 miliarde de dolari, de 13 ori mai mult decât Rusia, aflată la prima diminuare a cheltuielilor militare după 20 de ani”, accesat la 24 ianuarie 2019, <https://www.caleaeuropeana.ro/raport-sipri-bugetul-militar-al-tarilor-nato-la-900-miliarde-de-euro-de-13-ori-mai-mult-decat-rusia-aflata-la-prima-diminuare-a-cheltuielilor-militare-dupa-20-de-ani/>.
- Calea Europeană, „Trilaterală România-Polonia-Turcia la nivelul miniștrilor de externe: Cooperarea pe flancul estic al NATO și situația din Republica Moldova, printre temele discutate”, accesat la 3 mai 2020, <https://www.caleaeuropeana.ro/trilateral-romania-polonia-turcia-la-nivelul-ministrilor-de-externe-cooperarea-pe-flancul-estic-al-nato-si-situatia-din-republica-moldova-printre-temele-discutate/>.
- Carnegie, „«Пусть они договорятся о чем-то приличном»: чего россияне ждут от встречи Путина с Трампом”, accesat la 15 septembrie 2018, <https://carnegie.ru/commentary/76748>.
- Center for Eastern Studies, „Russia’s “Neighbourhood Policy”: the case of Abkhazia”, accesat la 15 mai 2018, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-11-26/russias-neighbourhood-policy-case-abkhazia>.
- CEPA, „Unresolved Conflicts Benefit Moscow”, accesat la 15 septembrie 2018, <https://www.cepa.org/unresolved-conflicts-benefit-moscow>.
- CEPA, Raport „Strengthening NATO’s Eastern Flank: A Strategy for Baltic-Black Sea Coherence”, (Noiembrie 2019), accesat la 5 februarie 2020, <https://www.cepa.org/strengthening-nato-eastern-flank>.
- Comisia Europeană, „Visa liberalisation with Moldova, Ukraine and Georgia”, accesat la 17 mai 2020, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/international-affairs/eastern-partnership/visa-liberalisation-moldova-ukraine-and-georgia_en.
- Consiliul European, „Parteneriatul Estic”, accesat la 27 martie 2020, <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/eastern-partnership/>.
- Consiliul European, „Politica privind Parteneriatul estic după 2020”, accesat la 17 mai 2020, <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/eastern-partnership/eastern-partnership-policy-beyond-2020/>.
- Consiliul European, „Relațiile UE cu Belarus”, accesat la 17 mai 2020, <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/eastern-partnership/belarus/>.

Constitution of Ukraine, 1996, Chapter X, Autonomous Republic of Crimea, Article 134-135, accesat la 23 martie 2017, https://www.justice.gov/sites/default/files/eoir/legacy/2013/11/08/constitution_14.pdf.

CSIS, „Russia's Strategy in the War Against Georgia”, accesat la 14 mai 2018, <https://www.csis.org/analysis/russias-strategy-war-against-georgia>.

CSIS, Raport „Recalibrating U.S. Strategy toward Russia”, (Londra, martie 2017).

Dahl, De Ann-Sofie, Pauli Järvenpää, *Northern Security and Global Politics: Nordic-Baltic Strategic Influence in a post-unipolar world*, USA: Routledge, 2014.

Defense, „Reagan National Defense Forum Keynote” as delivered by Secretary of Defense Chuck Hagel, Ronald Reagan Presidential Library, Simi Valley, CA, Saturday, November 15, 2014, <http://www.defense.gov/Speeches/Speech.aspx?SpeechID=1903>, apud Armand Goșu, Octavian Manea, „The Consequences of the Militarization of Crimea for the Wider Black Sea Region”, *Romanian Political Science Review Studia Politica*, vol. XV, no.1, București, 2015.

Descoperă, „De ce s-a prăbușit Uniunea Sovietică?”, accesat la 10 februarie 2016, <http://www.descopera.ro/cultura/13296360-de-ce-s-a-prabusit-uniunea-sovietica>.

Estonica, „Перестройка и гласность” (Perestroika i Glasnost), accesat la 15 ianuarie 2018, http://www.estonica.org/ru/Перестройка_и_гласность/.

EU Observer, „Russia to propose pan-European security pact”, accesat la 20 martie 2017, <https://euobserver.com/foreign/26552>.

EUCOM, „DEFENDER-Europe 21 activities begin this month, include two dozen nations”, accesat la 8 aprilie 2021, <https://www.eucom.mil/article/41133/defender-europe-21-activities-begin-this-month-include-two-dozen-nations>

Europa Liberă, „Abhazia și Osetia de Sud un an după recunoașterea independenței de către Rusia”, Europa liberă, accesat la 15 mai 2018, <https://moldova.europalibera.org/a/1808273.html>.

European Commission, „25 years after the fall of the Iron Curtain. The state of integration of East and West in the European Union”, 2014, accesat la 17 februarie 2016, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/46394677-1940-4ae5-bbf7-54c72cdc816b>.

Eurostat, „From where do we import energy and how dependent are we?”, accesat la 20 martie 2019, <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html>.

Foreword by Philip M. Breedlove General, U.S. Air Force Supreme Allied Commander Europe for Guillaume Lasconjarias and Jeffrey A. Larsen, *NATO's Response to Hybrid Threats*, (Rome, 2015), xxii.

Global Affairs, „The Present and the Future of Global Politics”, accesat la 16 mai 2018, http://eng.globalaffairs.ru/number/n_8554.

Global Affairs, „Хуже, чем в холодную войну, Алексей Фененко”(Khuzhe, chem v kholodnuyu voynu, Aleksey Fenenko), accesat la 15 mai 2018, <http://www.globalaffairs.ru/number/Khuzhe-chem-v-kholodnuyu-voynu-18028>.

Goșu, Armand, „The Seizure of Crimea – A Game Changer for The Black Sea Region”, *Journal on Baltic Security*, Vol 1, Baltic Defence College, Vilnius, (2015), accesat la 25 mai 2018, <https://www.files.ethz.ch/isn/192225/JOBS01.pdf>.

Goșu, Armand, Octavian Manea, „The Consequences of the Militarization of Crimea for the Wider Black Sea Region”, *Romanian Political Science Review Studia Politica*, vol. XV, no.1, București, (2015).

Goșu, Armand, Octavian Manea, „The Consequences of the Militarization of Crimea for the Wider Black Sea Region”, *Romanian Political Science Review Studia Politica*, vol. XV, no.1, București, (2015).

Guvernul Ucrainei, „Dmytro Kuleba: Ukraine believes the decision of 2008 Bucharest Summit to grant NATO membership to our country will be fulfilled”, accesat la 20 ianuarie 2020, <https://www.kmu.gov.ua/en/news/ukrayina-vihodit-z-togo-shcho-rishennya-buharestskogo-samitu-2008-roku-shchodo-chlenstva-nashoyi-derzhavi-v-nato-bude-vikonane-dmitro-kuleba>.

Harbutt, Fraser J., *The Iron Curtain. Churchill, America, and the origins of the Cold War*, Oxford: Oxford University Press, 1986.

Herpen, Marcel H. Van, „Medvedev's Proposal For A Paneuropean Security Pact. Its Six Hidden Objectives And How The West Should Respond”, Cicero Foundation, (2008).

Herring, George C., *From Colony to Superpower*, Oxford: Oxford University Press, 2008.

Hicks, Kathleen H., Heather A. Conley, „Evaluating Future U.S. Army Force Posture in Europe”, CSIS, (2016), accesat la 24 ianuarie 2019, <https://www.csis.org/analysis/evaluating-future-us-army-force-posture-europe>.

History, „The Collapse of the Soviet Union”, accesat la 7 februarie 2018, <https://history.state.gov/milestones/1989-1992/collapse-soviet-union>.

Hodges, Ben, „The Black Sea ... or a Black Hole?”, Ianuarie 2021, accesat la 10 martie 2021, <https://cepa.org/the-black-sea-or-a-black-hole/>.

Hotnews, „Vostok-2018, cel mai amplu exercițiu militar efectuat de Rusia, în desfășurare”, accesat la 8 noiembrie 2019, <https://www.hotnews.ro/stiri-international-22700907-video-vostok-2018-cel-mai-amplu-exerci-militar-efectuat-rusia-desfurare-vladimir-putin-federa-rus-nu-are-nu-poate-avea-planuri-agresive.htm>.

ICDS, Henrik Praks, „NATO Enlargement – an Analysis”, aprilie 2014, accesat la 15 mai 2018, <https://icds.ee/en/nato-enlargement-an-analysis/>.

International Centre for Defence and Security, „What Did Russia’s Strategic Military Exercise Tsentr-2019 Reveal?”, accesat la 10 noiembrie 2019, <https://icds.ee/what-did-russias-strategic-military-exercise-tsentr-2019-reveal/>.

International Centre for Defence and Security, „What Did Russia’s Strategic Military Exercise Tsentr-2019 Reveal?”, accesat la 10 noiembrie 2019, <https://icds.ee/what-did-russias-strategic-military-exercise-tsentr-2019-reveal/>.

IRI, „Public Opinion Survey Residents of Ukraine”, April 3-12, 2014, accesat la 20 mai 2018, <http://www.iri.org/sites/default/files/2014%20April%2024%20Survey%20of%20Residents%20of%20Ukraine,%20April%203-12,%202014.pdf>.

Jakniunaite, Dovile, „Neighbourhood Politics of Baltic States: Between the EU and Russia”, Eiki Berg, Piret Ehin, *Identity and Foreign Policy: Baltic-Russian Relations and European Integration*, Estonia: University of Tartu, 2009.

Joja, Iulia-Sabina, „Three Conflict Scenarios for the Black Sea in 2020”, accesat la 10 februarie 2020, https://www.fpri.org/article/2020/01/three-conflict-scenarios-for-the-black-sea-in-2020?fbclid=IwAR1RZqU5EemBHvnS5ROH7vC498_1uTVI975fQyGcYb48HafkGxD5scBS2VU.

Kästner, Antje, „From chaos to pragmatism? The domestic dimension of Russian foreign policy 1991–2008”, *DIE Research Project*, Bonn, (2008), accesat la 15 ianuarie 2018, https://www.die-gdi.de/uploads/media/DP_19.2008.pdf.

Keynote speech delivered by Secretary of Defense Chuck Hagel - „Defense Innovation Days”, 2014, <http://www.defense.gov/Speeches/Speech.aspx?SpeechID=1877>, apud Armand Goșu, Octavian Manca, „The Consequences of the Militarization of Crimea for the Wider Black Sea Region”, *Romanian Political Science Review Studia Politica*, vol. XV, no.1, București, 2015.

Khrolenko, Alexander, „Балтийский флот снова на передовой”, accesat la 24 ianuarie 2019, <http://ria.ru/analytics/20150518/1065187960.html>.

Kremlin, „Speech at Meeting with German Political, Parliamentary and Civic Leaders”, accesat la 20 martie 2017, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/320>.

Kremlin, „Большая пресс-конференция Владимира Путина”, accesat la 28 ianuarie 2019, <http://kremlin.ru/events/president/news/59455>.

Kremlin, „Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности”, accesat la 10 mai 2018, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>.

Kyiv Post, „Ukraine withdraws all envoys from CIS bodies”, accesat la 25 mai 2019, <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/ukraine-withdraws-envoys-cis-bodies.html>.

MAE, „DECLARAȚIA SUMMIT-ULUI DIN ȚARA GALILOR”, accesat la 27 mai 2018, <https://www.mae.ro/node/28465>.

MAE, „Comisia NATO-Ucraina”, accesat la 27 mai 2018, <http://nato.mae.ro/node/269>.

MAE, „Consiliul NATO-Rusia”, accesat la 23 septembrie 2018, <https://nato.mae.ro/node/271>.

MAE, „Declarația finală a Summit-ului de la Bruxelles”, accesat la 24 august 2018, <https://www.mae.ro/node/46405>.

MAE, „Declarația președintelui Consiliului NATO-Rusia”, accesat la 23 mai 2018, <https://www.mae.ro/node/1574>.

MAE, „Declarație comună a miniștrilor de externe din statele Formatului București 9 (B9)”, accesat la 27 ianuarie 2019, <http://mae.gov.ro/node/43571>.

MAE, „Marea Neagră”, accesat la 18 ianuarie 2019, <https://nato.mae.ro/node/178>.

Majumdar, Dave, „Newly Declassified Documents: Gorbachev Told NATO wouldn't Move Past East German Border”, *Global Politics*, decembrie 2017, accesat la 10 aprilie 2018, <http://global-politics.eu/newly-declassified-documents-gorbachev-told-nato-move-east-german-border/>.

Manea, Octavian, „Flancul Estic în era A2/AD”, accesat la 24 ianuarie 2019, <http://bsad.roec.biz/ro/portfolio-item/professor-stephen-blank-on-eastern-flank-in-a2ad-age/>.

MAPN, *Comunicat MAPN din 18.06.2020 „Înființarea Comandamentului Corpului Multinațional de Sud-Est”*, accesat la 22 iunie 2020, https://www.mapn.ro/cpresa/16665_infiintarea-comandamentului-corpului-multinational-de-sud-est.

Margaret Thatcher, „Speech opening London NATO Summit”, accesat la 22 aprilie 2018, <https://www.margaretthatcher.org/document/108138>.

McDermott, Roger, „Russia's Northern Fleet Upgraded to Military District Status”, accesat la 20 februarie 2021, <https://jamestown.org/program/russias-northern-fleet-upgraded-to-military-district-status/>.

McDermott, Roger, Heidi Reisinger, Brooke Smith-Windsor, „Cold War Déjà vu? NATO, Russia and the Crisis in Ukraine”, Guillaume Lasconjarias and Jeffrey A. Larsen, *NATO's Response to Hybrid Threats*, Rome, 2015.

Mediafax, „Inițiativa celor Trei Mări, istoria unui proiect care a stârnit îngrijorări în capitalele marilor puteri și în legătură cu care Comisia Europeană încă nu s-a pronunțat”, accesat la 25 ianuarie 2019, <https://www.mediafax.ro/economic/initiativa-celor-trei-mari-istoria-unui-proiect-care-a-starnit-ingrijorari-in-capitalele-marilor-puteri-si-in-legatura-cu-care-comisia-europeana-inca-nu-s-a-pronuntat-17520812>.

Ministry of Foreign Affairs (Turkey), „Implementation of the Montreux Convention”, accesat la 21 ianuarie 2019, <http://www.mfa.gov.tr/implementation-of-the-montreux-convention.en.mfa>.

Mole, De Richard C. M., *The Baltic States from the Soviet Union to the European Union: Identity, discourse, and power in the post-communist transition of Estonia, Latvia and Lithuania*, New York: Routledge, 2012.

National Security Archive, „James A. Baker III, Memorandum for the President, «My meeting with Shevardnadze.»”, accesat la 16 aprilie 2018, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325694-Documents-17-James-A-Baker-III-Memorandum-for-the>.

National Security Archive, „Letter from Francois Mitterrand to George Bush”, accesat la 16 aprilie 2018, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325697-Documents-20-Letter-from-Francois-Mitterrand-to>.

National Security Archive, „Letter from James Baker to Helmut Kohl”, accesat la 16 aprilie 2018, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325682-Documents-08-Letter-from-James-Baker-to-Helmut-Kohl>.

National Security Archive, „Memorandum of Telephone Conversation between Mikhail Gorbachev and George Bush”, accesat la 20 aprilie 2018, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325701-Documents-24-Memorandum-of-Telephone-Conversation>.

National Security Archive, „Memorandum to Boris Yeltsin from Russian Supreme Soviet delegation to NATO HQs”, accesat la 20 aprilie 2018, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325708-Documents-30-Memorandum-to-Boris-Yeltsin-from>.

National Security Archive, „Mr. Hurd to Sir C. Mallaby (Bonn). Telegraphic N. 85: Secretary of State's Call on Herr Genscher: German Unification.”, accesat la 15 aprilie 2018, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325676-Documents-02-Mr-Hurd-to-Sir-C-Mallaby-Bonn>.

National Security Archive, „Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow (Excerpts).”, accesat la 15 aprilie 2018, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325680-Documents-06-Record-of-conversation-between>.

National Security Archive, „Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow.”, accesat la 16 aprilie 2018, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325695-Documents-18-Record-of-conversation-between>.

National Security Archive, „Record of conversation between Mikhail Gorbachev and George Bush. White House, Washington D.C.”, accesat la 16 aprilie 2018, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325698-Document-21-Record-of-conversation-between>.

NATO, „20 years ago: London Declaration marks birth of new NATO”, accesat la 22 aprilie 2018, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_64790.htm?selectedLocale=en.

NATO, „**About NRC**”, accesat la 18 mai 2018, <https://www.nato.int/nrc-website/en/about/index.html>.

NATO, „Acuzațiile Rusiei – să punem lucrurile la punct”, Fișă informativă, Aprilie 2014, accesat la 22 aprilie 2018, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20140604_ROM_Factsheet_Russia.pdf.

NATO, „Acuzațiile Rusiei - să punem lucrurile la punct”, Fișă informativă, Aprilie 2014, accesat la 23 martie 2017, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20140604_ROM_Factsheet_Russia.pdf.

NATO, „Allied leaders pledge to reverse defence cuts, reaffirm transatlantic bond”, accesat la 27 mai 2018, http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_112461.htm.

NATO, „Brussels Summit Declaration”, accesat la 24 august 2018, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm.

NATO, „Bucharest Summit Declaration”, accesat la 23 mai 2018, https://www.nato.int/cps/ua/natohq/official_texts_8443.htm.

NATO, „Consiliul NATO-Rusia”, accesat la 23 septembrie 2018, <https://nato.mae.ro/node/271>.

NATO, „Declaration on a Transformed North Atlantic Alliance”, accesat la 20 aprilie 2018, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23693.htm.

NATO, „Euro-Atlantic Partnership”, accesat la 5 mai 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67979.htm.

NATO, „Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation”, accesat la 22 aprilie 2018, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm.

NATO, „Istanbul Summit Communiqué”, accesat la 18 mai 2018, <https://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-096e.htm>.

NATO, „Joint Statement of the NATO-Ukraine Commission”, accesat la 27 mai 2018, http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_112695.htm?mode=pressrelease.

NATO, „London Declaration”, accesat la 10 ianuarie 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_171584.htm.

NATO, „NATO Allies hold simultaneous Baltic Sea, Black Sea drills”, accesat la 8 aprilie 2021, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_181914.htm.

NATO, „NATO-RUSSIA COUNCIL, ROME SUMMIT 2002”, accesat la 18 mai 2018, <https://www.nato.int/docu/comm/2002/0205-rome/rome-eng.pdf>.

NATO, „Partnership for Peace programme”, accesat la 5 mai 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50349.htm.

NATO, „Strasbourg / Kehl Summit Declaration”, accesat la 15 mai 2018, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52837.htm.

NATO, „The Black Sea region: a critical intersection”, accesat la 18 iulie 2018, <https://www.nato.int/docu/review/articles/2018/05/25/the-black-sea-region-a-critical-intersection/index.html>.

NATO, „The Black Sea region: a critical intersection”, accesat la 18 iulie 2018, <https://www.nato.int/docu/review/articles/2018/05/25/the-black-sea-region-a-critical-intersection/index.html>.

NATO, „The Membership Action Plan: Keeping NATO's door open”, accesat la 16 mai 2018, <https://www.nato.int/docu/review/1999/9902-05.htm>.

NATO, „Wales Summit Declaration”, accesat la 27 mai 2018, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm.

NATO, „Warsaw Summit Communiqué”, NATO, accesat la 20 august 2018, https://www.nato.int/cps/su/natohq/official_texts_133169.htm.

NATO, „Washington Summit Communiqué”, accesat la 16 mai 2018, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-064e.htm>.

Naumescu, Valentin, „Noua Europă de Est, în pericol. Se mai poate impune Occidentul în al doilea Război Rece?”, 2014, accesat la 25 martie 2020, <http://www.contributors.ro/editorial/noua-europa-de-est-in-pericol-se-mai-poate-impune-occidentul-in-al-doilea-razboi-rece/>.

NBC News, „Russia tried to help Trump in 2020, Iran tried to hurt him and China stayed out of it, says new report”, accesat la 27 martie 2021, <https://www.nbcnews.com/politics/national-security/u-s-intel-agencies-say-russia-tried-help-trump-china-n1261234>.

New World Encyclopedia, „Eastern Europe”, accesat la 20 martie 2020, http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Eastern_Europe.

ONU, „Geographic Regions”, accesat la 20 martie 2020, <https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/>.

ONU, „Protocole d'accord”, accesat la 14 mai 2018, <https://peacemaker.un.org/georgia-protocol-abkhazia-ossetia2008>.

ONU, „The situation in Georgia”, Repertoire of the Practice of the Security Council, 2008-2009, p.132/1225, www.un.org.

Oxford Institute for Energy Studies, „Reducing European Dependence on Russian Gas: distinguishing natural gas security from geopolitics”, (2014), <https://www.oxfordenergy.org/publications/reducing-european-dependence-on-russian-gas-distinguishing-natural-gas-security-from-geopolitics/>

Parlamentul European, „Diversifying unity. How Eastern Partnership countries develop their economy, governance and identity in a geopolitical context”, accesat la 20 iunie 2020, https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EXPO_STU%282019%29639307.

Petrescu, Dragoș, *Entangled Revolutions. The Breakdown of the Communist Regimes in East-Central Europe*, București: Editura Enciclopedică, 2014.

PRO TV, „Rusia își întărește forțele din Marea Neagră. Submarine noi cu rachete de croazieră”, accesat la 18 iulie 2018, <https://stirileprotv.ro/stiri/international/rusia-isi-intareste-fortele-din-marea-neagra-submarine-noi-cu-rachete-de-croaziera.html>.

Radio Free Europe, Radio Liberty, „Georgia Finalizes Withdrawal From CIS”, accesibil la 25 mai 2019, https://www.rferl.org/a/Georgia_Finalizes_Withdrawal_From_CIS/1802284.html.

RAND Corporation, „America's Security Deficit. Addressing the imbalance between strategy and resources in a turbulent world”, 2015, accesat la 24 ianuarie 2019, http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1223/RAND_RR1223.pdf.

RAND Corporation, „Getting Out from 'In-Between'. Perspectives on the Regional Order in Post-Soviet Europe and Eurasia.”, 2018, accesat la 13 octombrie 2018, https://www.rand.org/pubs/conf_proceedings/CF382.html.

Reuters, „Far apart at first summit, Biden and Putin agree to steps on cybersecurity, arms control”, accesat la 17 iunie 2021, <https://www.reuters.com/world/wide-disagreements-low-expectations-biden-putin-meet-2021-06-15/>.

Reuters, „Russia comes in from Cold, Medvedev says in Berlin”, accesat la 20 martie 2017, <https://www.reuters.com/article/us-russia-medvedev-security/russia-comes-in-from-cold-medvedev-says-in-berlin-idUSBAT00225020080605>.

Reuters, „Russian envoy to U.S. back in Moscow after Biden calls Putin a killer: TASS”, accesat la 27 martie 2021, <https://www.reuters.com/article/us-russia-usa-diplomacy/russian-envoy-to-u-s-back-in-moscow-after-biden-calls-putin-a-killer-tass-idUSKBN2BD070>.

Reuters, „Trump could push Germany toward Russia and China, veteran diplomat says”, accesat la 20 septembrie 2018, <https://www.reuters.com/article/us-germany-usa-ischinger-interview/trump-could-push-germany-toward-russia-and-china-veteran-diplomat-says-idUSKCN1LJ1Q5>.

Revista 22, „Propunerea României pentru o flotilă NATO în Marea Neagră pare moartă în apă”, accesat la 21 ianuarie 2019, <https://revista22.ro/actualitate-interna/propunerea-romaniei-pentru-o-flotila-nato-in-marea-neagra-pare-moarta-in-apa>.

RIA Reports, „Russia will cut defense budget by 5 percent in 2016”, accesat la 24 ianuarie 2019, <http://www.reuters.com/article/us-russia-defense-budget-idUSKCN0W80TL>.

Sakwa, Richard, *Russian Politics and Society*, Fourth Edition, London: Routledge, 2008.

Savranskaya, Svetlana, Tom Blanton, „NATO Expansion: What Gorbachev Heard”, *National Security Archive*, 12 decembrie 2017, accesat la 15 aprilie 2018, <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/russia-programs/2017-12-12/nato-expansion-what-gorbachev-heard-western-leaders-early>.

Sherr James, „The New East-West Discord. Russian Objectives, Western Interests”, *Clingendael Report*, (Decembrie 2015), accesat la 17 mai 2018, [https://www.clingendael.nl/sites/default/files/The New East-West Discord JSherr.pdf](https://www.clingendael.nl/sites/default/files/The%20New%20East-West%20Discord%20JSherr.pdf).

Speech at RUSI's Conference on the NATO Summit, September 2014 by General Sir Nicholas Houghton, Chief of the British Defence Staff, apud Armand Goșu, Octavian Manea, „The Consequences of the Militarization of Crimea for the Wider Black Sea Region”, *Romanian Political Science Review Studia Politica*, vol. XV, no.1, București, 2015.

Spot Media, „București-Moscova, mizele unui război de cuvinte”, accesat la 17 iunie 2020, https://spotmedia.ro/stiri/opinii-si-analize/bucuresti-moscova-mizele-unui-razboi-de-cuvinte?fbclid=IwAR39s3-UmKXDo5t9oNjXF5NUHSjbsfnHVWD2PE18wp8zHi3LAgIQ7f7p_6c.

Strategia Națională De Apărare A Țării Pentru Perioada 2015-2019, București, 2015.

Strategia Națională de Apărare a Țării pentru perioada 2020-2024, www.presidency.ro.

Tangredi, Sam, *Anti-Access Warfare. Countering A2/AD strategies*, Naval Institute Press, 2013.

The Central Asia-Caucasus Analyst, „Geopolitics Doomed Georgia's Anaklia Project, But Can Also Resurrect It”, accesat la 5 aprilie 2020, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13609-geopolitics-doomed-georgias-anaklia-project-but-can-also-resurrect-it.html>.

The Parliamenta Magazine, „Could a successful Eastern Partnership encourage Russia to reform?”, accesat la 30 iulie 2020, <https://www.theparliamentmagazine.eu/news/article/could-a-successful-eastern-partnership-encourage-russia-to-reform>.

The Telegraph, „Russia 'dominated' global defence budget increases in 2015, says think tank”, accesat la 24 ianuarie 2019, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/12148687/Russia-dominated-global-defence-budget-increases-in-2015-says-think-tank.html>.

Three Seas Initiative, „Joint Declaration of the Third Summit of the Three Seas Initiative”, accesat la 25 ianuarie 2019, <http://three-seas.eu/2018-summit/>.

Three Seas Initiative, accesat la 24 ianuarie 2019, <http://three-seas.eu/>.

Trenin, Dmitri, „Moscow's New Rules”, Noiembrie 2020, accesat la 12 decembrie 2020, https://carnegie.ru/commentary/83208?utm_source=carnegieshare&fbclid=IwAR35X-bGUZ2U5rVxAgxgXs0oYTZz8DBaZwpkTCCeqIAUwYQcVnnBZo1kVUo#.

Trenin, Dmitri, „Moscow's New Rules”, Noiembrie 2020, accesat la 15 septembrie 2018, https://carnegie.ru/commentary/83208?utm_source=carnegieshare&fbclid=IwAR35X-bGUZ2U5rVxAgxgXs0oYTZz8DBaZwpkTCCeqIAUwYQcVnnBZo1kVUo#.

Veljanovska, Katerina, „The Changing Nature of Security in Europe: the Triangle between Russia's New Foreign Policy, the CSDP and NATO”, *ROMANIAN JOURNAL OF EUROPEAN AFFAIRS* Vol. 15, No. 3, (September 2015), accesat la 21 ianuarie 2019, http://rjea.ier.ro/sites/rjea.ier.ro/files/articole/RJEA_2015_vol15_no3_art4.pdf.

Weitz, Richard, „The Rise and Fall of Medvedev's European Security Treaty”, The German Marshall Fund of the United States (GMF), (mai 2012), accesat la 23 martie 2017, <https://www.gmfus.org/publications/rise-and-fall-medvedev%E2%80%99s-european-security-treaty>.

Westminster College, „Churchill's Iron Curtain Speech”, accesat la 10 iunie 2020, <https://www.wcmo.edu/about/history/iron-curtain-speech.html>.

White House, „Remarks by President Trump and President Putin of the Russian Federation in Joint Press Conference”, accesat la 20 septembrie 2018, <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-president-putin-russian-federation-joint-press-conference/>.

Wilson, Andrew, *Ukraine Crisis. What it means for the West*, London: Yale University Press, 2014.

Ziare, ANALIZA. "Ciocnirea ritualica" intre Joe Biden si Vladimir Putin. "Sa numesti criminal pe seful altui stat ar fi echivalat cu o declaratie de razboi in alte vremuri", accesat la 28 martie 2021, <https://ziare.com/vladimir-putin/sua/joe-biden-vladimir-putin-un-criminal-retragerea-amasadorului-rus-moscova-washington-tensiuni-1668246..>

Аргументы Недели, „Цивилизация Россия”, accesat la 15 mai 2018, <http://argumenti.ru/toptheme/n481/394395>.

ЕЭС „Евразийский экономический союз”, accesat la 10 mai 2020, <http://www.eaeunion.org/?lang=ru#about-history>.

РБК, „Разминочный саммит: как прошла встреча Путина и Трампа в Хельсинки”, accesat la 25 septembrie 2018, <https://www.rbc.ru/politics/16/07/2018/5b4c98d99a794739ea4c2e0a>.

Российская Газета, „Политический прогноз на самый тревожный месяц”, accesat la 15 mai 2018, <http://www.rg.ru/2015/08/09/naryshkin-site.html>.